DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2026 LAPKRIČIO 7 D. NR. 40 (90)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Nakties žvaigždės

Kokį jausmą jums sukelia ryškios naktinio dangaus žvaigždės, jų tolimas, paslaptingas mirgėjimas? Ilgesį, baimę, nerimą?.. Kokias mintis? Apie amžinybės paslaptį, nepagrindžiamą žmogaus protu? Kasdienybės banalumą?

O gal tas žvaigždžių mirgesys nėra paslaptingas, gal jis – banalus?. O mūsų kasdienybė – ypatinga, nepaprasta?.. Juk bene visi žinome, kad žvaigždės nuo mūsų bėga – vis labiau ir labiau tolsta, nusinešdamos savo paslaptis, ir vieno žmogaus gyvenimas joms mažai ką reiškia. Jos nutols ir nesugrįš. Jos neturi jokios įtakos nei mūsų gyvenimui, nei likimui, nei pasirinkimams. Anot A. Schopenhauerio, būtų kvaila kitaip manyti – įžiūrėti savo didybe gniuždančių dangaus kūnų įtaką menko žmogaus likimui.

O žmogus vis dėlto viliasi, tikisi, trokšta, kad taip būtų. Tiki persikūnijimais, nuolatiniais atgimimais, akmenų ir šviesulių įtaka – ak, kuo tik jis netiki!..

Paukščių Tako galaktika.
Nuotrauka iš interneto

Kartais atrodo, kad žmogui sunkiausia patikėti paprasčiausiais dalykais – pavyzdžiui, kad ir tuo, kad kiekvieno žmogaus gyvenimas yra ypatingas, vienintelis, unikalus, nepakartojamas. Besiremiąs žmogaus valia ir pasirinkimu. O kartais – ir Malone, ta ypatinga Dangaus dovana, kuri leidžia suvokti kiekvieno gyvenimo prasmę. Ir tik Jos dėka įmanoma tapti nepakartojamu. Netgi gyvenant paprastą, niekuo neišsiskiriantį gyvenimą. Galbūt – kaip tik tokį.

Visi, trokštantys būti nepaprastais, neretai atsimuša į tai, kas vadinama pasikartojimo banalybe. Jeigu žmogus galėtų nugyventi, tarkim, tris savo gyvenimus iš eilės, vargu ar tie pasikartojimai jį džiugintų: jis jau *žinotų*, kas jo laukia tame ar kitame gyvenimo etape. Ką teiktų tas *žinojimas*? Nušviestų ar apkartintų jo būtį? Juk gyvenimas tuo ir ypatingas, kad *nežinome*, kas mūsų laukia. Ir gyvename ne tam, kad tiesiog gyventume, o kad priartėtume prie to, kas *nepažinu*, ko ilgimės, ko trokštame, ko nesuprantame.

Nakties žvaigždės daugeliui sukelia romantiškus jausmus – ak, kokios jos tolimos, puikios ir nepažįstamos!.. Natūralu: jeigu matytume, kokios jos yra iš tikrųjų – gniuždančios savo dydžiu, svoriu, tankiu, branduoliniais sprogimais ir perturbacijomis, ryjančios į jų gravitacinį lauką patenkančias planetas ir planetėles, mažiau jomis žavėtumėmės (žinoma, jei nebūtume mokslininkai). Ir Shopenhauerio mintys apie žvaigždžių ir žmogaus likimo sąsajas šičia pritiktų.

Ir vis dėlto... juk visi esame iš tos pačios žvaigždžių medžiagos. Visi esame kažkaip susiję. Ir tolstančios žvaigždės, ir į jas žiūrintys žmonės, ir mūsų, ir dangaus kūnų likimai. Viena gyvenimo akimirka ir milijonas metų. Sapnas ir amžinybė. Ilgesys ir jo išsipildymas.

Renata Šerelytė

Liūdesys

Pro pageltusį lempos lavoną
Skrenda sapnas ir meta ant kranto
Mano sielą – į debesio foną,
Kaip paveiksle kažkokio Rembrandto.

Liūdesys iš tamsos išsilaužia
Ir sukausto man plaukus ir burną,
Kaip vidunaktis gęstantį laužą,
Kaip žiedai sidabrinį Saturną.

O naktis nejudėdama bijo,
Kad nuo smūgio numirt nereikėtų,
Nes iškėlė ugnies kalaviją
Horizonte auksinė kometa.

Tyliai gieda liūdėjimo rūmuos
Seno ilgesio jaunos undinės,
Ir srovena giesmės nemarumas,
Ir esu kaip žvaigždė begalinis.

Henrikas Radauskas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Nakties žvaigždės • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Naujienų iš gintaro šventyklų dar bus • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Fluxus įkūrėjo Jurgio Mačiūno gimtadienį mini Kaunas, Vilnius ir New Yorkas • **5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Šiurpnaktis *Skalvijos* kino centre • **6-as psl. Julius Keleras.** Lietuvių literatūra ir karas: tarp didvyriškumo, aukos ir atminties (4) • **7-as psl. Henrikas Sakalauskas.** Tarp žurnalo herojų – ir Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus • **8-as psl. Fluxus įkūrėjo Jurgio Mačiūno gimtadienis (tęsinys)**

Kitame numeryje: Lietuvių kultūros dienos Šveicarijoje
• Dvikalbė Lidijos Šimkutės poezijos knyga

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Naujienų iš gintaro šventyklų dar bus

Leonas Peleckis-Kaktavičius

I

1994 m. birželio 17 d. Nidoje duris atvėrė Gintaro galerija. Čia yra ir muziejinė salė, ir patalpos, kuriose rengiamos parodos, čia galima įsigyti ir gintaro dirbinį, gerokai išvaizdesnį nei kitose prekyvietėse. Galeriją Kuršių marių pakrantėje įkūrė žinomas fotomenininkas Kazimieras Mizgiris su žmona Virginija.

Kaip atsitiko, kad fotomenininkas tapo Gintaro galerijos savininku?

„Meninis pradas mano fotografijose ir gintare labai artimi, vienas prie kito derinasi“, – sako Kazimieras. Gintaru domėjęsis ir anksčiau. Ypač džiaugdavosi radęs gintarą su kokia musyte, šapu, vabalėliu. Kol vieną dieną pasirodė, kad jų tiek daug, jog... reikia ieškoti, kur sudėti. Kolekcija išties didžiulė, tačiau Mizgiriai sakosi nepretenduoją į muziejaus statusą, nors jiems tai buvo primygtinai siūloma. „Muziejaus statusas pernelyg įpareigotų, turėtų būti visi eksponatai surašyti, sunumeruoti, nelabai galėtum su jais daryti, ką nori.“

❖

K. Mizgiris šiuos žodžius sako rodydamas sraigę gintare. Toji sraigė dar ir vandenyje. Apie tokį pripažinimą yra atėjęs oficialus dokumentas iš Hamburgo universiteto. Gintarą tyrinėjo žymūs mokslininkai ir pavadino unikaliu. Gintaro fotografija bus panaudota kitais metais Vokietijoje išleidžiamoje žymiausių pasaulio inkliuzų knygoje.

Hamburgo universitetą ir Geologijos-paleontologijos institutą susirado jie patys. Ten nusivežė dalį savo inkliuzų, norėdami, kad patartų, pakomentuotų, įvertintų. Su lietuvių kilmės mokslininku Volfgangu Vaičat (Vaičaičiu) bendravo keletą dienų. Sutikęs gana atsainiai, žymus specialistas pasikeitė, išvydęs retų radinių, panoro pamatyti visą kolekciją ir ką tik įkurtą galeriją. Penkias šio pavasario dienas Nidoje iki vėlaus vakaro su mikroskopu ir šalta šviesa tyrinėjo inkliuzus. Tik pabendravę su šiuo profesoriumi Mizgiriai iki galo suvokė, koks fanatikas turi būti tikras gintaro specialistas.

Liepos pradžioje iš Vokietijos atėjo garbės nario vardo diplomas ir „maža auksinė pažyma“.

Jei atidarytumėt vieną galerijos kampe stovinčių uždarų spintų, pamatytumėt „kalnus inkliuzų“. Jiems dar ateis eilė. Pamatys ir juos lankytojai. Virginija pasakoja, kad tikrai retų inkliuzų vis retėja. Nemažai pačių įdomiausių iškeliauja užsienin į privačias kolekcijas. Mizgiriai pasiryžę daug mokėti už tikrai retus egzempliorius – kad tik liktų Lietuvoje, dar geriau – jų galerijoje.

Ir be inkliuzų yra įdomių gintaro gabalėlių, tiesiog unikalių, rečiausių spalvų – mėlynas, skaidrus, permatomas, susimaišęs su mėlyna spalva, kitas – su balta, įvairių spalvų deriniai.

– Mes labai stengiamės meninę vertę parodyti, – pasakoja Virginija. – Vien šaltas, moksliškas pasakojimas, cheminės sudėties aprašymas, kaip yra Palangos muziejuje, mums netinka. Užtat čia matote tiek spalvų žaismo.

– Ne mažiau svarbu parodyti, kad gintaras – pritaikomas dalykas, – įsiterpia Kazimieras. Sakosi turįs mintį sklype, priklausančiame tam pastatui, pastatyti klėtelę ir joje apgyvendinti kokį gintaro meistrą.

– Kad būtų matoma, kaip apdorojamas gintaras, kad gyva būtų. Ir užsisakyti pas tą meistrą žmogus kad galėtų.

Kitaip tariant, Mizgiriai norėtų atgaivinti prieškarinio Nidos viešbučio savininko Hermano Blodės idėją. Nida tuomet buvo menininkų meka.

– Kodėl negalėtų tai sugrįžti dabar? – klausia Virginija. Ji su nerimu kalba, kad čia beveik nebeužklysta menininkų, per brangi jiems tapo Nida, niekas nebeateina pas tave pasikišęs po pažastim ką tik nutapytą darbą. – Mūsų svajonė juos pakviesti pas save,

K. ir V. Mizgirių Gintaro galerijos ekspozicija

apgyvendinti, – sako Virginija, prisimindama neseniai įvykusį juvelyrų Žilvino Bautrėno ir Ąžuolo Vaitukaičio parodos atidarymą. – Suėjo juvelyrų kolegos, Kazimiero-fotografo kolegos, ir jau verda gyvenimas. Norėtume, kad tai kartotųsi, nes labai viskas šaltėja, niūrėja. Net fotografų seminarai Nidoje beveik išblėso. Viskas išblėso...

Yra šiokių tokių kliūčių, tačiau Mizgiriai mano, kad jas pavyks nugalėti. Pasirodo, pirkdami namą su gretimais pastatais ir žeme, nežinojo, kad sklypo viduryje kelios lysvės ir medžiai priklauso kaimynams. Susikryžiavo tie dalykai, ir kol Valdyba jų neišspręs, menininkams skirtojo pastato neatsiras.

❖

Pradėjo Mizgiriai domėtis juvelyrika su gintaru ir išsigando. Suprato, kad nėra autorių, įdomių darbų. Atvykėlis vokietis tiesiai šviesiai pasakė: „Šitokį papuošalą jau pernai pas tave pirkau, tokių visur yra, duok ką nors įdomesnio.“

– Kodėl taip yra, suvokti nesunku: sovietmečiu buvo uždrausta dirbti su sidabru, auksu, – sako Virginija. – Liko gintaro apdorojimo tradicija – karoliai, apyrankės. Tačiau jų nelabai reikia net neišrankiems.

Ir leidosi Virginija su Kazimieru kelionėn po Europą, lankėsi didžiausiose pasaulio mugėse, muziejų parodose, privačiose kolekcijose. Skandinavijos šalys, Vokietija, Austrija, Prancūzija išvažinėtos, turint vieną tikslą: kaip atrodo gintaras, kur yra padėtas, kiek jo yra, ko verta jų galerija.

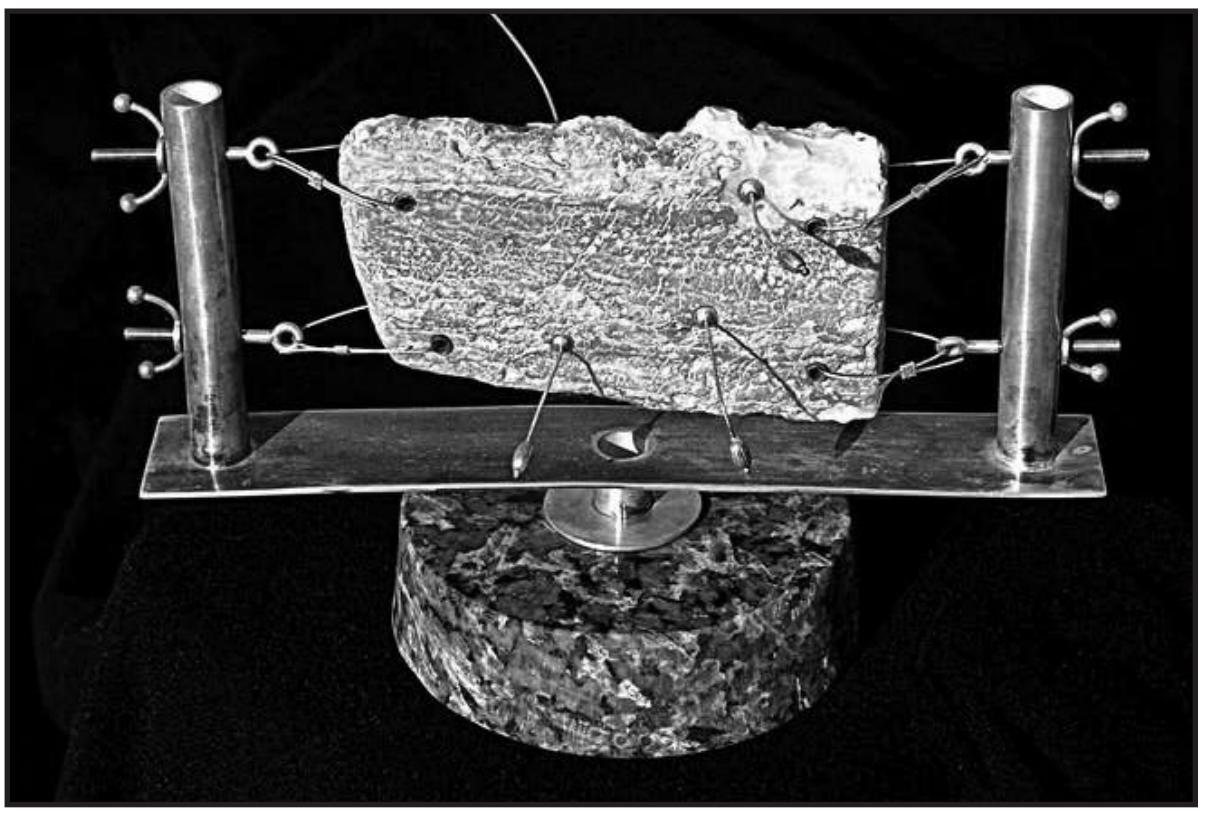
– Toji kelionė mus paskatino daug ką peržiūrėti, pergalvoti. Pasakėme sau: kitais metais viską išgriausime ir darysime iš naujo, – sakė Kazimieras.

Suvokė po tos kelionės ir tai, kad reikėtų įkurti gintaro gildiją. Panašią kaip Vokietijoje, vienijančią verslininkus, apdorotojus, propaguotojus, muziejininkus. Labai svarbu, kad mūsų juvelyrai daugiau ir įdomiau dirbtų. Anot Virginijos, įdomūs tik auksakalių gildijai priklausančių juvelyrų darbai, tačiau tokių juvelyrų berods tik septyni. Tai – profesionalai, daugiausia baigę Talino taikomosios dailės institutą.

Ar apsimoka turėti gintaro galeriją?

Virginija sako, kad kol kas galerija išlaiko porą

Nukelta į 3 psl.

Gintaro galerijos eksponatas. Nuotrauka iš K. ir V. Mizgirių Gintaro galerijos *fb* puslapio

Ąžuolo Vaitukaičio juvelyrika

K. ir V. Mizgirių Gintaro galerija Nidoje

Atkelta iš 2 psl.

mažų parduotuvėlių kitose Nidos vietose. Ten gintaro dirbiniai paprastesni, skirti paprastam pirkėjui. O čia perka daugiausia užsieniečiai, tik viena kita lietuvė.

– Iš pradžių buvome įsitikinę, kad apsieisime su kuklesnėm investicijom. Tačiau kuo labiau domiesi, tuo daugiau įninki į reikalą, tuo geriau suvoki, kad tai, ką turi, labai nedaug, – neslepia Kazimieras.

Fotografija kol kas nuėjo į antrą vietą

– Greitai praturtėti ir nemanėme, – bando atsakyti į mano klausimą Kazimieras-verslininkas. – Jei būtume manę kitaip, būtume gerą aludę, nediduką viešbutuką ar restoraną atidarę. Vokiečių firmos, kurios dirba su gintaru, yra 100–150 metų senumo. Mes taip pat norim, kad iš kartos į kartą tai eitų.

Suskamba galerijos varpelis. Atėjusysis prašo nustatyti, ar jo pirktas inkliuzas tikras. Po kurio laiko Kazimieras konstatuoja, kad padirbtas.

– Labai nesmagu, kad tokių dalykų atsirado Nidoje, – aiškina Virginija.

– Ir specialistai turi būti neblogi, kad tai padarytų. Padirbtas inkliuzas yra labai brangus, brangesnis už tikrą, – priduria Kazimieras.

Jais jau pasitiki kaip ekspertais. Mizgiriai sako, kad daugėja padirbto gintaro.

Vėl skamba galerijos durų varpelis. Tai – bičiulių iš Vokietijos dovana. Kad skambėtų, kviestų ir blogas dvasias išvaikytų.

1995 m. rugpjūtis

II

Trys dešimtmečiai – nemažas laiko tarpas. Net nesitiki, kad tam jau archyvine medžiaga tapusiam pasakojimui tiek daug. Tuo įdomiau žvilgterti, kas per tuos metus pasikeitė šitų neabejotinai kūrybingų žmonių gyvenime, kokie sumanymai jau spėjo tapti realybe. O gal nelemta buvo jiems išsipildyti?

Žingeidus skaitytojas, išgirdęs tokį klausimą, gali net pyktelti: juk ne kartą ir įvairiom progom prisiminta toji galerija, na, o jos šeimininkas dar ir apie drąsesnius sumanymus viešai yra pasakojęs. O ir pasidžiaugęs, kad per tą laiką visko būta, taipogi ir dar didesnių naujienų.

Tikra tiesa: 1993 m. sename žvejo name įkurtame muziejuje dabar pristatoma nei daugiau, nei mažiau, o visos Baltijos gintaro istorija. Tarp daugybės įvairios formos ir dydžio gintarų rodomas ir pats didžiausias, sveriantis 3 kg 820 gramų. Gausioje kolekcijoje vienas egzempliorius ypatingas, pavadintas galerijos įkūrėjo vardu – Sosybius mizgirisi. Ši pavardė, minint atrastą nežinomos rūšies vorą, dabar minima geologijos literatūroje, vadovėliuose, kataloguose. Kaip toks inkliuzas pateko į Kazimiero rankas, dabar jis nepamena. Tik prisimena, kad, jį nušlifavus, atsivėrė spalvų grožybė, na ir sakuose įklimpęs, gamtos užkonservuotas voras. O kai tas gintaras pateko į bičiulio iš Hamburgo universiteto Jörg Wunderlich rankas, Geologijos ir paleontologijos muziejaus bendradarbis, tyrinėjęs inkliuzą per mikroskopą, buvo labai sujaudintas, prisipažino, jog nieko panašaus dar nebuvo regėjęs. Taip netikėtai prieš milijonus metų sakuose įklimpęs voras buvo pavadintas lietuvio vardu.

Per tuos dešimtmečius daug ir visko būta, ir yra. Muziejuje eksponuojamas didžiulis Juodkrantės lobis. Čia galima pamatyti 434 originalaus dydžio amuletus. Šalia senovinių gintaro dirbinių yra ir geriausių lietuvių menininkų darbų ekspozicija. Specialiai įrengtuose ekranuose rodomas 3D filmas apie gintaro susidarymą ir prieš 40–50 mln. metų augusį gintarmedžių mišką. Lauko ekspozicijoje galima nukeliauti dalį gintaro kelio, prasidedantį prie Baltijos jūros ir besidriekiantį per Europą. Šalia galerijos-muziejaus įsikūrusiose Karališkosiose dirbtuvėse veikia gintaro apdorojimo pamokos, kurių metu galima susipažinti su senaisiais bei dabartiniais įrankiais, išmokstama apdoroti gintarą.

Išskirtinio dėmesio šioje istorijoje nusipelno 2021-ieji: Lietuvos kultūros sostinės metus pažyminčiai Neringai Mizgiriai padovanojo naują gintaro muziejų. Tada viešai išsitarta ir apie Menininkų namų perspektyvą: „Keliame sau užduotį kviesti talentingus profesionalius menininkus, juvelyrus, mažosios plastikos kūrėjus, įduoti jiems į rankas gintarą“.

Negalima nepažymėti ir dar vieno svarbaus fakto: tų pačių metų liepos 10 d. Nidos bažnyčios amfiteatre iškilmingoje ceremonijoje Kazimierui Mizgiriui buvo įteiktos Neringos miesto Garbės piliečio regalijos, jis pagerbtas ir aukščiausiu Kultūros ministerijos apdovanojimu – garbės ženklu „Nešk savo šviesą ir tikėk“. „Turime dar daug svajonių ir neįgyvendintų planų, todėl pažadame, kad ir toliau garsinsime Neringos vardą bei Lietuvos auksą – gintarą“, – tądien kalbėjo K. Mizgiris.

Kazimieras su Virginija įkūrė Gintaro galeriją-muziejų ne tik Nidoje, bet ir Vilniuje (1998 m.), taipogi Baltijos gintaro meno centrą Lietuvos sostinėje (2004 m.), Menininkų namus Neringoje, atidarė galerijas „Kurėnas“ ir „Kryžių kalnas“, plečiant gintaro populiarinimo geografiją, sukūrė kilnojamąją ekspoziciją, apkeliavusią daug pasaulio šalių – JAV, Kanadą, Islandiją, Belgiją, ji eksponuota ir šiuolaikinio meno festivalyje Vittoriano muziejuje Romoje.

Kazimiero parodinė, leidybinė, muziejinė veikla Lietuvoje ir užsienyje – neturinti pavyzdžio. Visų pirma, žinoma, didžiausios pagarbos nusipelno už sukauptą įspūdingą gintarų rinkinį. K. Mizgiris atstovauja Lietuvai ir Pasaulinėje gintaro taryboje (World Amber Consil). Bet jis plačiai žinomas ir kaip menininkas, Tarptautinės meninės fotografijos federacijos fotografas. Nuo 1980 m. dalyvauja parodose ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje (Vokietijoje, Olandijoje, Danijoje), jo „arkliukas“ – Neringos kopos, svarbiausi fotografijų ciklai – „Fosilijos“, „Kopų peizažai“, „Kopų veidai“, „Fantastinis kopų pasaulis“, išleisti foto albumai „Nuostabus kopų pasaulis“, „Smėlis ir vėjas“, „Mysterios Amber World“, „Amber“.

Akivaizdu, kad ir ateityje šie darbai bus tęsiami, išgirsime dar ne vieną naujieną iš Mizgirių sukauptų gintaro šventyklų, o ir išvysime išskirtinių vaizdų iš Neringos kopų.

2025

Gintaro galerijos eksponatas. Nuotrauka iš K. ir V. Mizgirių Gintaro galerijos fb puslapio

Fluxus įkūrėjo Jurgio Mačiūno gimtadienį mini Kaunas, Vilnius ir New Yorkas

Algis Vaškevičius

Rytoj sukaks 95-eri metai nuo lietuvių kilmės menininko, vieno iš Fluxus judėjimo pradininkų Jurgio Mačiūno (1931–1978) gimimo. Pasitinkant šią datą jo gimtajame Kaune, Paveikslų galerijoje, esančioje visai netoli gimtojo menininko namo buvo atidaryta paroda „Patirti Jurgį Mačiūną“. Rytoj jo atminimui skirti renginiai taip pat vyks Vilniuje bei New Yorke.

Atidarymo metu Anton Lukoszevieze pristatė performansą pagal J. Mačiūną. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Pasak parodos rengėjų, ši paroda nėra pasakojimas apie praeitį, o kvietimas per šiuolaikinių Lietuvos menininkų darbus iš naujo patirti Jurgio Mačiūno idėjas šiandien: menas gali būti pats gyvenimas, o gyvenimą galime kurti kaip meno kūrinį – čia ir dabar.

„Fluxus nėra tik dar vienas meno stilius, tai – gyvenimo ir mąstymo būdas, savita filosofija, siekianti kasdienybę paversti kūrybiška, žaismingа ir kupina netikėtumų bei pokštų. Fluxus kelia klausimus, kurie išlieka aktualūs ir šiandien: kas yra menas? Koks jis turėtų būti? Kur baigiasi menas ir prasideda gyvenimas? Parodos autoriai savo darbais atskleidžia individualią kūrybinę dvasią. Tai nėra bandymas atkartoti Fluxus – veikiau tai skirtingos naujų formų reakcijos į šio judėjimo idėjas ir keliamus uždavinius“, – teigiama parodos pristatyme.

Jurgis Mačiūnas gimė 1931 m. Kaune, tuometėje laikinojoje Lietuvos sostinėje. Jo tėvas buvo inžinierius, motina – Valstybės teatro baleto trupės solistė. J. Mačiūnas 1938–1942 m. mokėsi Marijos Pečkauskaitės pradžios mokykloje, vėliau – Aušros berniukų gimnazijoje. 1944 m. su tėvais jis pasitraukė į Vokietiją, kur trejus metus lankė lietuvių gimnaziją.

1948 m. būsimasis menininkas persikėlė į JAV, 1949–1952 m. studijavo meno istoriją, grafiką, architektūrą Cooper Union meno mokykloje New Yorke. 1954 m. Carnegie technologijos institute (Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh, PA) gavo architektūros bakalauro laipsnį, vėliau tęsė mokslus Dailiųjų menų institute New Yorko universitete, kur studijavo Europos ir Sibiro tautų meną ir kultūrą.

1960 m. jis kartu su Almiu Šalčiu New Yorke atidarė galeriją AG (pavadintą pagal pirmąsias savininkų vardų raides), kurioje ketino rengti paskaitas, veiksmo koncertus, rodyti nekomercinius, poetinius, eksperimentinius kino filmus. AG galerijoje užgimė Fluxus judėjimas. Menininkas rašė manifestus, organizavo koncertus, leido ir apipavidalino Fluxus antologijas, periodiką, kūrė hepeningus, akcijas, performansus, konceptualiuosius vaizdinius, objektus, muzikinius ir literatūrinius pokštus, nukreiptus prieš grynąjį „profesionalų“ meną.

J. Mačiūnas mirė 46 metų, pakirstas vėžio ligos. Laidotuvės vyko pagal jo paties parašytą scenarijų – menininko pelenai buvo išbarstyti Atlanto vandenyne. Įamžinant J. Mačiūno atminimą 2016 m. Lietuvoje buvo išleistas pašto ženklas, o Vilniaus savivaldybė įsigijo visą J. Mačiūno kolekciją – 2 600 eksponatų. Kolekcija įkurdinta Jono Meko vizualiųjų menų centre Vilniuje.

1998 m. ant namo Kaune, kur jis gimė, buvo atidengta memorialinė lenta, dar po metų duris atvėrė tebeveikiantis Jurgio Mačiūno kabinetas Kauno paveikslų galerijoje. (K. Donelaičio 16) atidarytas Jurgio Mačiūno kabinetas. 2017 m. Kaune J. Mačiūno aikštės vardas suteiktas trišalei sankryžai, jungiančiai Vytauto prospektą, Donelaičio ir Parodos gatves. Įdomu tai, kad prieš jo gimtąjį namą esanti aikštė yra neprieinama dėl transporto eismo.

Augęs lietuviškos kultūros ir europinio modernizmo aplinkoje, kur menas buvo neatsiejama kasdienybės dalis, vėliau New Yorke J. Mačiūnas tapo Fluxus judėjimo pradininku ir pagrindine jo figūra. Siekdamas meną padaryti elementaria kasdienybės dalimi, jis skelbė: „Lietus yra antimenas, minios šurmulys yra antimenas, čiaudulys yra antimenas, drugelio skrydis ar mikrobų judėjimas yra antimenas. Jie tokie pat gražūs ir verti dėmesio kaip ir pats menas.“

Parodoje „Patirti Jurgį Mačiūną” pristatomi įvairių menininkų darbai

Jurgis Mačiūnas subūrė menininkus, muzikus, poetus ir mąstytojus, kuriems menas nebuvo atskira gyvenimo sritis, o pats gyvenimas tapo kūriniu. Dar mokykloje užsimezgusi Jurgio ir Vytauto Landsbergio draugystė išliko visą gyvenimą, o V. Landsbergio dėka radikalios Fluxus idėjos pasiekė Lietuvą dar sovietmečiu, vėliau tapdamos svarbia mūsų kultūros istorijos dalimi.

New Yorke Jurgis sutiko Joną Meką, kuris, pastebėjęs jo talentą, patikėjo jam kultinio avangardinio kino žurnalo „Film Culture“ dizainą. Vėliau J. Mekas tapo vienu pirmųjų „Fluxhouse“ kooperatyvo gyventojų New Yorko SoHo rajone, o jo žmona Hollis Melton prisidėjo prie *fluksnamių* administravimo. Kita svarbi pažintis užsimezgė su Almu Šalčiumi, AG galerijos bendrakūriu, su kuriuo jie sumanė leisti lietuvių kultūros žurnalą „Fluxus“.

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Anot parodos rengėjų, Jurgis Mačiūnas buvo išskirtinio išsilavinimo vizionierius, talentingas dizaineris ir architektas. Nepaisant elitinių žinių ir tarptautinės reputacijos, Jurgis pasirinko stulbinamai paprastą, asketišką kasdienybę – dėl savo aprangos stiliaus ir gyvenimo būdo amžininkų neretai lygintas su vienuoliu.

Naujojoje J. Mačiūnui skirtoje parodoje pristatomi ir jo paties bei jo žmonos H. Melton kūriniai, taip pat menininkų Monikos Žaltės, Julijos Račiūnaitės, Ingos Navickaitės-Drąsutės, Rimanto Plungės, Romualdo Požerskio, Juliaus Ziz, Anton Lukoszevieze darbai. Pastarasis šios parodos atidarymo metu pristatė performansą pagal Jurgio Mačiūno 1962 m. sukurtą „Solo kūrinį balionams“. Tai eksperimentinės muzikos kūrinys, kuriame garsas gimė iš paprastų veiksmų ir jų atlikimo.

Lukoszevieze yra lietuvių kilmės britų violončelininkas, kompozitorius, garso instaliacijų menininkas, dailininkas. Jis baigė Karališkąjį muzikos koledžą Londone ir yra koncertavęs įvairiose šalyse, specializuojasi XX ir XXI a. kompozitorių kūryboje. 2021 m. sausio 25 d. menininkui išimties tvarka buvo suteikta Lietuvos pilietybė, atsižvelgiant į tai, kad „atlikėjas remia, palaiko ir skatina Lietuvos menininkų kūrybą, aktyviai prisideda prie jų kūrinių sklaidos Jungtinėje Karalystėje ir Europoje“. Lukoszevieze tėvas ir seneliai yra kilę iš Lietuvos.

Rytoj Jurgio Mačiūno 95-asis gimtadienis sujungs tris šio kūrėjo miestus: Kauną, kur jis gimė ir augo; New Yorką, kur jis sukūrė ryškiausius savo darbus bei Vilnių, kuriame po J. Mačiūno mirties atgimė Fluxus dvasia.

Lietuvos menininko Roberto Narkaus hepeningas Dear George („Brangus Jurgi“) rytoj vyks New Yorke ir bus tiesiogiai rodomas Kaune, Paveikslų galerijoje bei Vilniuje, Jono Meko vizualiųjų menų centre. „Brangus Jurgi“ bedraautoriai – Lietuvos ir JAV menininkai Paulius Janušonis, Kristupas Bubnelis, Umberas Majeedas ir Michaelis Portnoy.

Robertas Narkus prieš šį renginį jo organizatoriams teigė, kad Mačiūnas įkūnija tai, ko mes bijome šiuolaikiniame mene, – nepatogius klausimus, nerimtumą, pokštus ir išdaigas: „Renginys New Yorke savo forma yra afteris – vakarėlio dalis, vykstanti po vakarėlio – kai gali kalbėti nebegalvodamas apie savo žodžių ir veiksmų pasekmes. Tortas jau suvalgytas, oficiali dalis įvykusi, nebereikia apsimetinėti ir gali pakalbėti apie tai, kas guli ant širdies.“

Pasak šių renginių organizatorių, Lietuvos kultūros atašė JAV Akvilė Kavaliauskaitė Mačiūną įvardija kaip svarbų Lietuvos ir JAV meno scenų jungties tašką. New Yorko modernaus meno muziejuje (MoMA) eksponuojama jo instaliacija „One Year“, sukurta iš 1974 m. suvartotų produktų pakuočių, ir šiandien traukia žiūrovų dėmesį. Pasak A. Kavaliauskaitės, R. Narkaus ir bendraautorių performansas „Brangus Jurgi“ – tai pagarba Mačiūnui, kartu žvelgiant į dabartį ir ateitį.

Nukelta į 8 psl.

Šiurpnaktis *Skalvijos* kino centre

su David Lynch filmu „Twin Peaks: Fire Walk with Me“, jo personažais ir viktorina

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Tą Ilgių, Vėlių ar Halloweeno (kaip kam labiau tinka ar patinka) vakarą *Skalvijoje* šmėžavo mistinio detektyvo personažai: dama su malka, Lauros Palmer angelas iš jos paveikslo ir pati Laura Palmer, susukta į celofaną; kvepėjo vyšnių pyragu ir kava, kuriuos taip mėgo detektyvas mediumas Kuperis (Daale Cooper).

Viktorina, jos klausimai ir nugalėtojai. Prieš kino filmą pranešėja Kornelija surengė viktoriną su klausimais, kuriuos buvo galima atsakinėti vienu paspaudimu atsisiuntus programėlę. Klausimai nebuvo iš lengvųjų, pvz., kokiu būdu FBI tyrimų kontekste pažymėta Teresos Banks mirtis ir koks jos paslaptingas daiktas tampa svarbus Lauros istorijoje; koksai gyvūnas pasirodo Saros Palmer sapne, kokį patarimą davė Daale Cooper Laurai jos sapne, ką reiškia žodis *Garmonbozia*, kokį vaidmenį filme atliko pats režisierius David Lynch?

Kadangi į klausimus jau buvo atsakyta ir paskelbti nugalėtojai, žinau, ką reiškia klausimai be atsakymų tiems, kuriems knieti, bet paieškos gali užimti daug laiko. Todėl atskleisiu: David Lynch filme atliko Gordon Cole vaidmenį, Saros Palmer sapne pasirodo baltas arklys; Teresos daiktas Lauros istorijoje yra žiedas žaliu akmeniu, jos mirtis pažymėta mėlynąja rože; o *garmonbozia* filme reiškia – skausmas ir kančia.

Apie filmą, kuris sudėlioja visus taškus ant *i*. Daugelis yra matęs *Twin Peaks* serialą, kiekviena serija žadino

smalsumą, vertė laukti kitos, todėl labai patariama šį, visas kortas atskleidžiantį filmą *„Tvin Pyksas: ugnie, sek paskui mane“,* žiūrėti po visų serialo serijų.

Filmas prasiseda keistoku FBI detektyvo pastabumo išbandymu (išdygsta susiraukusi moteris aptempta raudona suknele su mėlyna rože ir žiedu ir pakeltu viduriniu pirštu (kiekvienas jų yra slaptas ženklas). Pradingsta agentas, randaama nužudyta jauna mergina Teresa. Matome gyvą Laurą Palmer (o ne vien jos tik nuotrauką, kaip seriale) ir jos komplikuotą gyvenimą iki pat filmo pabaigos.

Šis filmas atskleidžia, kas iš tiesų buvo Laura Palmer – ne vien tik seksuali nuo narkotikų priklausanti septyniolikametė moksleivė (tokių Amerikoje nemažai, sako detektyvas). Laura suvokia visą savo kritimo į bedugnę siaubą ir nori kristi kuo greičiau bei sudegti. Prievartaujama nežinia iš kur atsirandančio demono Bobo nuo 12 metų, ji nenori, kad kiti taip pat kentėtų, pvz., jos geriausia draugė Dona (jos pamėgdžiotoja) taptų lengvai prieinama. Ją mylinčiam mielam santūriam baikeriui Džeimsui ji irgi linki kuo geriausio, atstumia jį, nes bus nužudytas, kaip ir visi, kas su ja prasideda. Taigi ji stengiasi apsaugoti savo draugus ir nuo savęs pačios, ir nuo savo patirčių bei mirties. Todėl jai svarbus angelas jos paveiksle, kuris prieš pat mirtį pranyksta, o po mirties Raudonajame kambaryje su tais, kurie ją per visą filmą bandė perspėti keistais personažais, sklando ir atperka jos kančias.

Apsėdimo tema (priklausomybė nuo sekso ir narkotikų) aktuali ir vyrams. Apsėstiesiems pasitaiko praregėjimai, bet įsileidus demoną į save jie naikina ir kitus. Žiedas žalia akute – tarsi susižadėjimas su demonu, kurio pabaiga – tik mirtis. O mirtis Laurai ir yra jos išsilaisvinimas, kai tikrieji ir tariami *demonai* neįveikti.

Rengėjai. Kino seansas, atskleidžiantis šio siurrealistinio mistinio detektyvo *„Tvin Pyksas: ugnie, sek paskui mane“* priešistorę, ir vakarėlis buvo surengtas kartu su kultūros ir meno tinklaraščiu ANE (gyvuoja nuo 2018 m., sumanytoja ir įkūrėja – dainininkė Kornelija Anelauskaitė) ir kino platforma ŽMONĖS Cinema. ANE tinklalapis turi daug sekėjų, todėl vietos kino salėje kaip mat buvo išpirktos.

Legendinio filmo „Twin Peaks“ kadrai

„ANE“ – tai kultūrinis tinklaraštis, kuris nuo 2018 m. „Instagram“ platformoje dalijasi įkvepiančiomis asmenybėmis, muzikos, kino, teatro atradimais. 2020 m. buvo pradėta kurti kultūrinė laida „Apie ką tylite“. Kultūrinio tinklaraščio penkerių metų veikloje arti 200 aprašytų kultūrinių reiškinių, išleistos aštuonios „Apie ką tylite“ laidos (svečiai – atlikėja Gabrielė Vilkickytė, dizaineris Giedrius Paulauskas, muzikantė Alina Orlova, aktorius Martynas Nedzinskas, muzikantė Monika Liu, Vytautas Leistrumas (grupė „Solo Ansamblis“), Šarukas Joneikis (grupė „Garbanotas“), Domantas Starkauskas (grupė „Abudu“), ANE knyga, suburta sekėjų bendruomenė ir įgytas pasitikėjimas kuriamu kultūriniu turiniu. 2025 m. vasarą Kornelija išleido mini albumą „Mudviejų pasiilgsiu“.

P. S. Atvirai pasakius, patekti į šį seansą nebuvo jokių šansų, tačiau kai mano akys susitiko su vietoj kontrolierės stovinčia mergina, kuri man pasirodė labai matyta (kaip išskirtinai miela šviesi asmenybė), tik vėliau atmintyje sugrįžau į pernai metus, kai skubėdama Vilniaus gatve išgirdau muziką, kuri pagavo ir privertė užsukti (Kornelija tada su grupe atliko Aido Marčėno dainą „Barokas ošia“, jau tą vakarą paskutinę !). Taigi užsukau, nufilmavau, pasidalinau *facebooke n* kartų (niekaip negalėjau atsiklausyti). Taigi kai mūsų akys susitiko ir jai pakako mano vardo, buvau praleista, ir vieta man atsirado. Niekas pasaulyje nebūna šiaip sau.

Į šiurpnaktį atėję filmo personažai: angelas iš paveikslo, dama su malka ir pati Laura Palmer.

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Lietuvių literatūra ir karas: tarp didvyriškumo, aukos ir atminties (4)

Julius Keleras

Pabaiga. Pradžia 2026 m. spalio 17 d. „Kultūroje“

X. Nepriklausomybės laikai: atminties perrašymas ir naujas karas

Atkūrus nepriklausomybę 1990 metais, lietuvių literatūra susidūrė su nauja situacija: atsivėrė archyvai, buvo galima rašyti apie tai, kas dešimtmečius buvo nutylima, o visuomenė norėjo žinoti. Greitai pasirodė daugybė atsiminimų, dienoraščių, dokumentinių tekstų, kuriuose atgijo partizanų, tremtinių, politinių kalinių balsai. Lukšos ir Grinkevičiūtės knygos tapo prieinamos plačiam skaitytojui, o Vilniuje, buvusiame KGB pastate, įsikūrė Genocido aukų muziejus, kuris tapo viena pagrindinių okupacijos atminties vietų. Šiame etape literatūra iš pradžių dažnai atliko kolektyvinio gedulo ir teisingumo atkūrimo funkciją: reikėjo pagaliau pasakyti tai, kas buvo slopinama.

Tačiau praėjus kuriam laikui literatūra pradėjo žengti dar toliau, nuo kolektyvinės martirologijos prie individualių, dažnai nepatogių istorijų. Alvydo Šlepiko romanas „Mano vardas Marytė“ (2012) pasakoja apie vadinamuosius vilkų vaikus, vokiečių vaikus iš Rytų Prūsijos, kurie po karo, bėgdami nuo bado, keliavo į Lietuvą ir buvo priglausti lietuvių ūkininkų. Šis pasakojimas svarbus tuo, kad jame lietuvių patirtis suvokiama kitaip: ne tik kaip aukų, bet ir kaip žmonių, kurie, nepaisydami savo vargo, išliko gailestingi vaikams, kuriuos istorija laikė priešų palikuonimis. Knyga parodė, kad karo atmintis gali būti ne tik skausmo, bet ir žmogiškumo istorija.

Kitokį kelią pasirinko Kristina Sabaliauskaitė, kurios daugiatomis romanas „Silva rerum“ (pirmoji dalis pasirodė 2008 m.) nukelia skaitytoją į XVII–XVIII amžių Vilnių. Čia karas, maras, politiniai lūžiai ir kasdienis bajorų gyvenimas supinti į vientisą šeimos kroniką. Autorė parodo, kad karas ne visada yra didelių mūšių istorija: dažniau tai nuolatinė netikrumo, bado, ligų ir alinančių sprendimų būsena, kurioje gyvena paprasti žmonės. Didžiulė šios knygos sėkmė liudija, kad lietuvių skaitytojai nori ne tik prisiminti XX amžiaus kančias, bet ir iš naujo atrasti gilesnį istorinį sluoksnį, rasti jame savo tapatybės šaknis be propagandinio patoso.

Jaunesnioji karta, kuriai karas, tremtis ir okupacija yra ne asmeninė patirtis, o šeimos pasakojimai, savo kūryboje dažnai kalba apie paveldėtą traumą. Anūkai klausinėja senelių, bando suprasti, kodėl šeimoje apie tam tikrus dalykus nekalbama, ir ieško būdų, kaip prisiminti be pasididžiavimo ir be kaltės. Tokia literatūra, kad ir kokios būtų jos formos, rodo svarbų pokytį: karas nebėra tik viešo ritualo objektas, jis tampa asmeninio ieškojimo, šeimos tapatybės ir etinio apsisprendimo klausimu.

Vaikai tremtyje. Iš k.: Algis Volf, Vytautas Bliujus, Aleksandra Bliujutė, nežinomas. Kebratų gyv., Permės sr., 1958 m.

2022 m. vasario 24 d. Rusijos pradėtas visiško masto karas prieš Ukrainą parodė, kad ši tema nėra vien praeities reikalas. Lietuvoje reakcija buvo greita ir išskirtinai emocinga: žmonės šią patirtį atpažino, nes šalies istorijoje buvo savų okupacijos, tremties ir pasipriešinimo prisiminimų. Rašytojai, poetai, vertėjai ir leidėjai įsitraukė į paramos akcijas, viešus skaitymus, ukrainiečių autorių vertimus, kurie leido lietuvių skaitytojams išgirsti tiesiogiai iš karo paliestų žmonių. Literatūra čia vėl atliko savo seną funkciją, kurią buvo atlikusi per visą istoriją: ji tapo solidarumo, liudijimo ir moralinės orientacijos priemone. Kartu ji priminė, kad atminties kultūra nėra muziejinis eksponatas, o gyva, įpareigojanti praktika.

XI. Pasikartojantys motyvai ir vaizdiniai

Skaitant lietuvių literatūrą apie karą išryškėja keli pasikartojantys vaizdiniai, kurie leidžia matyti nuoseklumą net tarp labai skirtingų epochų. Pirmasis – miškas. Nuo Baranausko „Anykščių šilelio“ iki partizanų bunkerių miškas lietuvių literatūroje yra ir prieglobstis, ir liudininkas, ir kapavietė. Jis suvokiamas kaip tautos tęstinumo erdvė, kurioje išlieka tai, ko neįmanoma sunaikinti atviroje lygumoje.

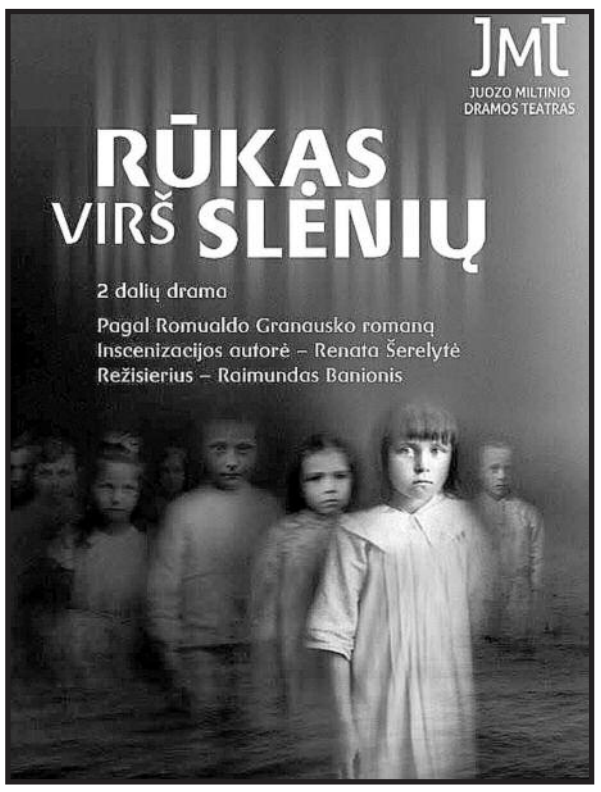
Antrasis vaizdinys – namai ir kaimas. Lietuvių literatūroje kaimas ilgai buvo idealizuojamas kaip tautos šerdis, tačiau karai ir okupacijos šį idealą sugriovė. Avyžiaus, Katiliškio, Granausko prozoje kaimas tampa konflikto ir dilemų vieta, o išeivijos poezijoje – prarastos idilės simboliu. Kai namai prarandami, jie pasilieka kalboje, ir tai veda prie trečiojo vaizdinio – kalbos ir rašto. Nuo knygnešių iki išeivijos poetų lietuviai savo kalbą suvokė kaip pamatinį išlikimo ginklą, o literatūra – kaip jos sargybą.

Ketvirtasis motyvas – tyla. Tai ir primesta tyla, kai tema uždrausta, ir šeimos tyla, kai skaudūs dalykai nutylimi, ir kaltės tyla, kai nenorima žvelgti į savo vaidmenį. Grinkevičiūtės santūrumas, Sruogos ironija, Škėmos fragmentiškumas yra skirtingi būdai atsakyti į tą pačią tylą: surasti kalbą ten, kur jos trūksta. Penktasis vaizdinys – kryžius, kuris lietuvių kultūroje turi ypatingą reikšmę: kryžiai pakelėse, tremtinių kapai, Kryžių kalnas. Literatūra šį simbolį naudojo ir kaip religinį, ir kaip politinį, ir kaip bendruomeninės atminties ženklą.

XII. Moterų balsai: karas už mūšio lauko ribų

Tradicinis karo pasakojimas dažniausiai kalba apie kareivius, vadus ir mūšius, tačiau lietuvių literatūros patirtis rodo, kad XX amžiaus karai buvo ne mažiau skaudūs už mūšio lauko ribų. Okupacijų ir pokario metais didelę dalį nuostolių patyrė būtent namų erdvė, kurioje gyveno moterys, vaikai ir pagyvenę žmonės. Per 1949 m. pavasarį vykdytą masinę tremtį į Sibirą buvo išvežta daugybė moterų su vaikais, nes daugelis vyrų jau buvo žuvę, areštuoti ar slapstėsi miškuose. Todėl nenuostabu, kad tremties literatūroje taip stipriai girdisi moterų balsai.

Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“ yra ryškiausias šio balso pavyzdys. Autorė nekuria herojiško paveikslo, bet fiksuoja kasdienybę: kaip dalijama duona, kaip slepiami ligoniai, kaip mirusieji laidojami įšalusioje žemėje. Šiame pasakojime moteris yra ne pasyvi auka, o išlikimo organizatorė, žmogus, kuris saugo šeimą ir orumą net tada, kai nelieka jokių išorinių atramų. Panašiai Rolnikaitės dienoraštis iš Vilniaus geto atskleidžia, kaip paauglė mergaitė stebi savo artimųjų išnykimą ir ryžtasi liudyti.

Spektaklio „Rūkas virš slėnių“ plakatas (pagal to paties pavadinimo R.Granausko romaną). Rež. Raimundas Banionis, Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatras, 2015

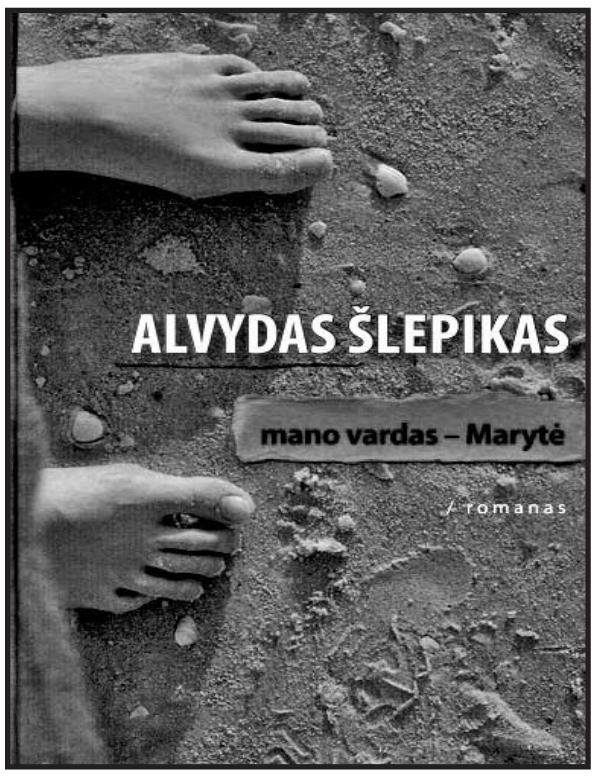
Salomėjos Nėries poezija, nors ir sukurta kitokiame kontekste, taip pat siūlo specifinį moterišką žvilgsnį: jos eilėse karas matomas per motinos, našlės, sielvartaujančios žmogaus akis. Tai ne tiek pasakojimas apie įvykius, kiek išgyvenimo jausena, kuri išreiškiama paprastais, bet labai tiksliais vaizdais. Moterų literatūra apie karą Lietuvoje parodo, kad istorija neapsiriboja valstybių sprendimais ir mūšiais: ji vyksta ir virtuvėje, ir barake, ir kelyje, o jos liudijimai yra ne mažiau svarbūs už karinių vadų atsiminimus.

XIII. Vaiko žvilgsnis: karas per nekaltybės prizmę

Svarbi lietuvių karo literatūros ypatybė – vaiko ar paauglio perspektyva. Grinkevičiūtė ir Rolnikaitė abi gimė 1927 metais, tad savo išgyvenimus patyrė būdamos keturiolikos. Jų tekstai yra ypač veiksmingi, nes vaiko akis dar nemoka paaiškinti, pateisinti ar paslėpti. Ji tiesiog mato: alkį, mirtį, baimę, žmonių žiaurumą ir netikėtą gerumą. Tokia perspektyva neleidžia skaitytojui pasislėpti už politinių schemų.

Jono Meko „Semeniškių idilės“ rodo kitą šios

Nukelta į 7 psl.

Alvydas Šlepikas. Mano vardas – Marytė. Romanas. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013

Atkelta iš 6 psl.

perspektyvos pusę: vaikystės pasaulis, kurį karas atėmė, išlieka kaip sapnas, kuriame viskas dar yra savo vietose. Idilė čia nėra naivumas, o priešprieša sugriautai tikrovei. Alvydo Šlepiko romane „Mano vardas Marytė“ vaiko vaizdas pasirodo dar kitaip: mergaitė iš Rytų Prūsijos, netekusi šeimos, turi išmokti naują kalbą, naują vardą, naują gyvenimą, ir tai tampa pasakojimu apie tapatybės praradimą ir atradimą. Visais šiais atvejais vaikas įgyja simbolinę reikšmę: jis yra tas, kuris nešioja karo pasekmes ilgiausiai.

Vaiko žvilgsnis literatūroje turi ir etinį krūvį. Kai pasakotojas yra vaikas, skaitytojas neišvengiamai užduoda klausimą: kas atsakingas už tai, ką jis patyrė? Taip karo literatūra nuo bendro istorinio pasakojimo pereina prie asmeninio moralinio klausimo, kuris liečia ir suaugusius, ir valstybes. Todėl ši perspektyva tapo viena svarbiausių priemonių, kuriomis lietuvių literatūra išgyvena savo karo patirtį ir perteikia ją naujoms kartoms.

XIV. Daugiakalbė karo atmintis

Kalbant apie Lietuvos karo literatūrą, svarbu pripažinti, kad ji nebuvo vien lietuvių kalbos reiškinys. Istorinė Lietuva buvo daugiatautė ir daugiakalbė, ir tai atsispindėjo literatūroje. Mickevičius rašė lenkiškai, bet jo kūryba suformavo lietuviškos istorinės vaizduotės paveikslus. Czesławas Miłoszas, gimęs Lietuvoje, 1943 metais parašė garsųjį eilėraštį „Campo di Fiori“ apie Varšuvos geto sukilimą, parodydamas, kaip šio regiono poetai įsitraukė į Europos karo atminties kūrimą. Sutzkeveris Vilniaus gete rašė jidiš kalba, Kanovičius – rusiškai, ir jų tekstai šiandien yra neatsiejami nuo Lietuvos kultūros paveldo.

Toks daugiakalbiškumas verčia suprasti lietuvių karo literatūrą plačiau. Ji nėra vien tautinės mitologijos dalis, o sudėtingas, daugiabalsis pasakojimas, kuriame susitinka skirtingos bendruomenės, skirtingos patirtys ir skirtingi atminties kodai. Vertimai atlieka čia lemiamą vaidmenį: jie leidžia vienai bendruomenei išgirsti kitos balsą, o tai ypač svarbu šalyje, kurios istorija tokia sudėtinga. Po 1990 metų daugelis anksčiau uždraustų ar nutylėtų tekstų buvo išversti, o tai praplėtė bendrą Lietuvos atminties lauką.

Galima sakyti, kad būtent daugiakalbė perspektyva padeda išvengti pavojingo supaprastinimo, kai vieno pasakojimo tiesa pretenduoja į visos istorijos tiesą. Lietuvių literatūra apie karą stipriausia tada, kai ji išdrįsta klausytis kitų balsų, net jei jie nepatogūs, ir tai yra viena svarbiausių pamokų, kurias ši tradicija gali pasiūlyti šiandienos pasauliui.

XV. Skaitymo etika: kaip skaityti literatūrą apie karą

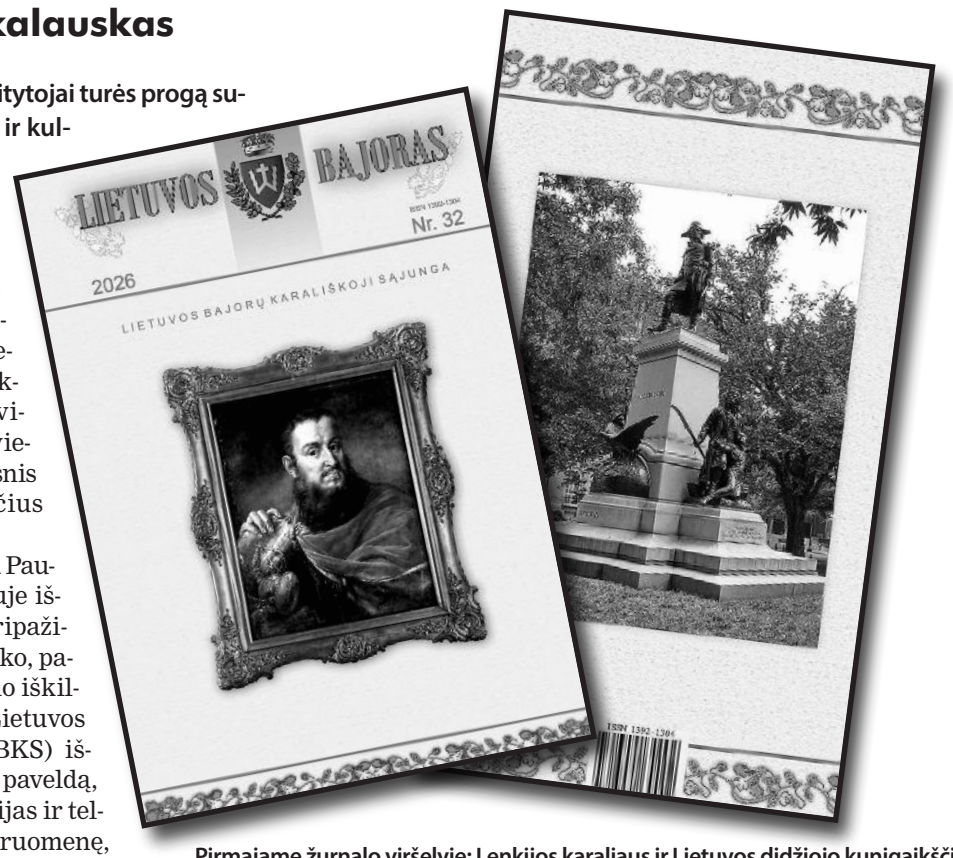
Išnagrinėjus šią literatūrą atsiranda klausimas, kaip ją reikėtų skaityti šiandien. Pirmoji pagunda – skaityti ją kaip tautos šlovės arba kančios kronikos iliustraciją, ieškant joje patvirtinimo to, ką jau žinome. Tokia skaitymo strategija patogi, bet nuskurdina: Sruogos ironija virsta tik pasipiktinimo priemone, Grinkevičiūtės santūrumas – tik skausmo pavyzdžiu, o Mickevičiaus Valenrodo dilema – tik patriotine alegorija. Tikras skaitymas reikalauja leisti tekstui pasakyti daugiau, nei norėtume išgirsti.

Nukelta į 8 psl.

Tarp žurnalo herojų – ir Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus

Henrikas Sakalauskas

Netrukus Lietuvos ir užsienio skaitytojai turės progą susipažinti su šiemetiniu istorijos ir kultūros žurnalo „Lietuvos bajoras“ numeriu.

Pirmajame žurnalo viršelyje: Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto portretas. Nežinomas dailininkas, pagal Marcello Bacciarelli, 1731–1818. Mindaugo Kaminsko nuotr. Ketvirtajame viršelyje: paminklas generolui Tadui Kosciuškai, Roch III herbo bajorui, Washingtone

Lietuvos Respublikos Seimas 2026-uosius paskelbė vyskupo ir rašytojo Motiejaus Valančiaus (1801–1875) metais. Žurnalo vyriausiojo redaktoriaus Leono Peleckio-Kaktavičiaus skiltis skirta šiai vienai šviesiausių XIX a. asmenybių, straipsnis vadinasi „Ar Motiejus Valančius buvo bajoras?“

„Aktualijų“ rubriką pradeda Pauliaus Pociaus straipsnis „Vilniuje iškilmingai įteikti Bajorystės Pripažinimo Aktai (BPA).“ Čia, be kita ko, pažymėta: „2026 metų BPA įteikimo iškilmės dar kartą patvirtino, kad Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga (LBKS) išsaugo gyvą istorinės bajorijos paveldą, puoselėja valstybingumo tradicijas ir telkia skirtingų kartų bajorų bendruomenę, vienijamą pagarbos Lietuvos istorijai, kultūrai ir kilniai tarnystei Tėvynei.“ LBKS vadas Perlis Vaisieta savo kalboje sakė, jog Aktai įteikti 73 naujai legitimuotiems bajorams ir dabar Sąjunga savo gretose vienija daugiau kaip 5000 bajorų. Irena Didžiulienė pasakoja apie Lietuvos bajorų dalyvavimą Žalgirio mūšio minėjime Griunvalde.

Rubrika „Asmenybės“ supažindina su LR Prezidento Valdo Adamkaus artimaisiais, atskleidžia, kad Prezidentas kilęs iš Leliwa herbo bajorų. Spausdinami pokalbiai su Sigita Bojarskaite-Kačinskiene ir Gražina Linkevičiūte-Giedraitiene, čia ir 15 retų nuotraukų. Ekscelencijos 100-mečio jubiliejaus proga turėtų būti įdomu susipažinti su mažiau žinoma Prezidento giminės istorija, apie kurią pasakoja rašytojas, LBKS Garbės bajoras L. Peleckis-Kaktavičius.

Karo istorikas, LBKS Garbės narys prof. dr. Valdas Rakutis primena Tado Kosciuškos asmenybę, „kurios pavardė žinoma nuo Vilniaus iki New Yorko, nuo Varšuvos iki Sidnėjaus.“ Ji „peržengė savo epochos rėmus. Tai – žmogus, kurio darbai sujungė kelis žemynus, o biografija tapo pavyzdžiu, kaip talentas ir moralinis stuburas gali nulemti istorijos kryptį.“

Architektui, restauratoriui Kaziui Napaleonui Kitkauskui skirtas Monikos Petrulienės straipsnis. Tai – tyrėjas, atvėręs kelius pažinti praeitį, jo „fundamentalūs tyrimai ir dešimtmečius trukęs nuoseklus darbas leido pažinti bei fiziškai atkurti istorines erdves ateities kartoms.“

Šiemetinis žurnalo numeris pradeda naują rubriką „Lietuvos bajorai-šviesuoliai išeivijoje“. Pirmieji pokalbiai – su Italijoje gyvenančiais Sauliumi Augustinu Kubiliumi ir Dalia Martusevičiūte, Lietuvos kultūrai daug nusipelniusiomis asmenybėmis.

Į „Lietuvos bajoro“ anketos klausimus atsako plačiai žinomas būgnininkas, perkusininkas, kompozitorius, ypač originalių audioperformansų kūrėjas ir atlikėjas, herbo Prus bajoras Gintautas Gascevičius.

Iškilųjį Lietuvos skulptorių, pedagogą ir kultūros veikėją, vieną žymiausių atkurtos Bajorų sąjungos asmenybių prof. Konstantiną Bogdaną jo gimimo 100-mečio proga prisimena Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkė prof. Eglė Ganda Bogdanienė ir ilgametis LBKS senatorius Donatas Baikštys.

„Istorinės atminties lobynas“ skirtas Antrajam Lietuvos Statutui, minimam 460 metų jubiliejų, Gediminaičių istorijai, jungiančiai Lietuvą ir Ukrainą bei Gabijos Tubelevičiūtės straipsnis „Diplomatinių dovanų tradicijos“.

Pasitinkant įžymiojo astronomo Martyno Počobuto 300 metų gimimo sukaktį, jį prisiminti siūlo prof. dr. Libertas Klimka, o Vilniaus universiteto prof. dr. Boguslavas Gruževskis – buvusį VU rektorių, ėjusį dar ir Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Žygimanto Vazos pamokslininko pareigas Joną Gruževskį, vykdžiusį ir akademinę veiklą.

„Literatūros ir meno“ rubrikai skirti bajorės Giedrės Bulotaitės-Jurkūnienės eilėraščiai.

Savo giminės istoriją atskleidžia tautodailininkas Amalijus Narbutas, apie bajorystę iš tėvų neturėjęs galimybės sužinoti, ir Nijolė Gruševskaitė-Stankevičienė, pažyminti, jog svarbu, kad bajorų palikuonys būtų padorūs žmonės.

Žurnale spausdinamoje nuotraukoje iš Leono Peleckio-Kaktavičiaus asmeninio archyvo: Valdas ir Alma Adamkai pirmosios viešnagės Lietuvoje metu Sapieginės miškuose. 1974 m.

„Vienos giminės pėdsakais“ keliauja dizaineris, Šiaulių miesto Garbės pilietis Vilius Puronas („Dvi sąšaukos: du dešimtmečiai, du giminaičiai (rimtai, bet linksmai)“ ir Virgilijus Lukošius (straipsnio „Žemaitijos bajorai Tolučiai, Talučiai, Taletai, Toliatai“ pabaiga – kitame numeryje).

„Atgarsių“ rubrikoje – LBKS Senato maršalkos, Kauno krašto sąjungos vado Stasio Knystauto straipsnis apie bajorų kelionę po Žemaitiją, didžiausių Lietuvos paveldo saugomų paminklų – ąžuolų aplankymą bei informacija „Bajorai pasodino 3,5 ha mišką“. Čia ir Šiaulių krašto bajorų sąjungos vadės Anetos Koryznės straipsnis „Privilegija kurti – kultūros bendrystės ir kilniosios dvasios šventė Kelmės dvare.“

Fluxus įkūrėjo Jurgio Mačiūno gimtadienis

Atkelta iš 4 psl.

Rytoj Kauno paveikslų galerijoje taip pat bus surengtas Daliaus Naujokaičio-Naujo ir „Nojo Airlines Ensemble“ koncertas, skirtas Jurgio Mačiūno 95-ajam gimtadieniui. Šis gerai žinomas jau tris dešimtmečius New Yorke gyvenantis perkusininkas, kompozitorius ir dirigentas subūrė muzikantus, kuriuos sieja ilgametė draugystė ir polinkis eksperimentuoti. Ansamblio sudėtis nuolat kinta, o skirtingos instrumentuotės, gyva džiazo muzika ir improvizacijos kiekvieną pasirodymą paverčia nenuspėjamu įvykiu.

Naujokaitis bendradarbiavo su Jonu Meku ir kitais New Yorko menininkais, kūrė muziką filmams, performansams ir teatrui. Šįkart koncertas taps ne tik muzikiniu Jurgio Mačiūno pagerbimu, bet ir įžanga į tiesioginę jungtį su New Yorku.

Paroda „Patirti Jurgį Mačiūną“ Kauno paveikslų galerijoje veiks iki ateinančių metų kovo, o šiandien galerijoje atidaroma dar viena paroda „Audrius Naujokaitis: New Yorko atspindžiai“, dedikuota Jurgio Mačiūno 95-ajam gimtadieniui.

Joje pristatoma 30 fotografijų, nukeliančių į 1997–1999 m. New Yorką, kurio kasdienybė, žmonės ir kultūrinis gyvenimas per kelis dešimtmečius pasikeitė neatpažįstamai. Tai pasakojimas ne tik apie miestą, bet ir apie menininkų bendruomenę, draugystes bei skirtingus laikotarpius jungiančius ryšius.

Audriaus Naujokaičio (1961–2012) fotografijose fiksuojamas kasdienis New Yorko gyvenimas – kartais spontaniškai, o kitur apgalvotai komponuojant reginius. Fotografas jautriai pastebi atspindžius, jungia ir sluoksniuoja skirtingus vaizdo planus, kasdienybės detalėms suteikdamas netikėtų prasmių. Iš gatvės gyvenimo fragmentų gimsta subtilūs, neretai spalvingi miesto natiurmortai bei portretai.

Pasak parodos kuratorės Linos Pranaitytės, „šiandien šie kadrai tampa savita laiko dokumentacija, leidžiančia pažvelgti ne tik į miesto kaitą, bet ir į mūsų pačių santykį su laiku. Tokio New Yorko, kokį savo fotografijose užfiksavo Naujokaitis, šiandien nebėra. Jį paveikė laiko tėkmė, miesto raida, naujos kartos ir istoriniai įvykiai. Tačiau fotografijose išliko miestas, žmonės, akimirkos ir santykiai, kurių dalis jau priklauso istorijai“.

Tarp fotografijose užfiksuotų žmonių galima atpažinti Audriaus brolį, muzikantą Dalių Naujokaitį, atlikėją Patti Smith ir kitus. Pagrindine šios serijos figūra tampa Jonas Mekas – jo atvaizdas čia vis pasikartoja. Ši paroda veiks iki ateinančių metų sausio pabaigos.

Anot parodos kuratorės, A. Naujokaitį ir J. Meką siejo ne tik kūrybiniai interesai, bet ir šeimos istorija. Atvykęs į Ameriką, Audrius dirbo J. Meko įkurtame Antologijos filmų archyve. Audriaus tėvas Antanas Naujokaitis rūpinosi J. Meko tekstų leidyba Lietuvoje ir kitais su jo kūrybos sklaida susijusiais reikalais. Tad Naujokaičių šeimos santykis su Meku buvo įvairiapusis ir siejo kelias kartas.

Jono Meko vizualiųjų menų centre Vilniuje rytoj atidaroma Agnės Taliūtės ir Saulės Norkutės paroda-instrukcija „Memorialas nežinomam menininkui“. Ji žvelgia ne tik į Jurgio Mačiūno kūrinių archyvą, bet ir į jo kasdienybę, dienotvarkę, mąstymo procesus – į menininko ir žmogaus visumą bei jo kūrybinę raidą, kuri, pasak paties Mačiūno, dažnai lieka istoriškai nematoma ir nepažini. „Paroda-instrukcija veikia kaip rimtai juokinga arba juokingai rimta instrukcija. Ja sekdami, lankytojai kurs asmeninį ir kolektyvinį Mačiūno portretą-paminklą ir dalyvaus atminimo ritualeceremonijoje“, – teigė šios parodos-instrukcijos kūrėjos A. Taliūtė ir S. Norkutė.

Parodos atidarymo momentas

Atidarymo vakarą kompozitorius ir garso menininkas Kristupas Gikas kurs interaktyvią muzikinę instaliaciją, kurią galės aktyvuoti kiekvienas šventės dalyvis. Vilniaus programą pratęs tiesioginė vaizdo jungtis su New Yorku – R. Narkaus hepeningas „Brangus Jurgi“, tapsiantis bendru trijų miestų meniniu įvykiu.

Anot šių minėjimų organizatorių, Jurgio Mačiūno 95-asis gimtadienis primena, kad Fluxus nėra vien meno istorijos skyrius ar muziejuose saugomas palikimas. „Tai požiūris, skatinantis abejoti įprastomis taisyklėmis, jungti skirtingus žmones ir kūrybą priartinti prie kasdienybės. Kauną, Vilnių ir New Yorką sujungsiantys renginiai kvies ne tik prisiminti Mačiūną, bet ir pratęsti jo pradėtą pokalbį apie tai, kas yra menas ir kokią vietą jame užimame mes patys“, – teigia jie.

Lietuvių literatūra ir karas

Atkelta iš 7 psl.

Šiuos klausimus puikiai apibendrina Hannah Arendt mintys. Rašydama apie Adolfo Eichmanno procesą ji pasiūlė „blogio banalumo“ sąvoką: didžiausią žalą dažnai daro ne pabaisos, o paprasti žmonės, kurie nustoja galvoti apie savo veiksmų pasekmes. Vėlesniame veikale „Proto gyvenimas“ ji teigė, kad daugiausia blogio padaro žmonės, kurie niekada nepasirenka būti nei geri, nei blogi. Šis požiūris padeda suprasti, kodėl Sruogos „Dievų miškas“ ar Parulskio „Tamsa ir partneriai“ taip nepatogiai skaitomi: jie neleidžia pasislėpti už paprasto skirstymo į „mes“ ir „jie“. Arendt taip pat pabrėžė, kad gerai papasakota istorija gali atskleisti prasmę giliau už bet kokią abstrakčią analizę, ir tai paaiškina, kodėl būtent literatūra tapo svarbiausia karo atminties saugykla.

Panašų nerimą išreiškė ir Theodoras Adorno, kuris po Holokausto abejojo, ar apskritai galima rašyti poeziją po Aušvico. Lietuvių literatūros patirtis šį klausimą suvokė savaip: Grinkevičiūtė, Rolnikaitė ar Sruoga neieškojo gražaus žodžio, o ieškojo tikslaus. Jų kūriniai rodo, kad po katastrofos literatūra neišnyksta, bet keičia toną: ji tampa santūresnė, atsargesnė, labiau įsipareigojusi tiesai nei grožiui.

Antroji pagunda – literatūrą naudoti kaip politinį ginklą. Istorija rodo, kad karo atmintis ne kartą buvo instrumentalizuota: tarpukario Vytauto kultas, sovietinė „Didžiojo Tėvynės karo“ propaganda, ideologiškai nukreipti partizanų paveikslai. Kiekvienu atveju literatūra buvo verčiama tarnauti kam nors už jos ribų. Tačiau pati stipriausia karo literatūra dažniausiai priešinasi šiam spaudimui: ji išlaiko dviprasmybę, parodo vidines įtampas, leidžia herojui klysti, o aukai – turėti sudėtingų jausmų. Šis atsparumas yra ne silpnybė, o literatūros ypatingos vertės pagrindas.

Trečioji pagunda – manyti, kad jau viską žinome. Naujesnė lietuvių literatūra rodo, kad atminties laukas vis dar plečiasi: vis atsiranda balsų, kurių anksčiau nebuvo girdėti, ir klausimų, kurių anksčiau nebuvo drįstama užduoti. Todėl skaitytojui tenka dvigubas uždavinys: gerbti liudytojų patirtį ir kartu išlikti kritišku, nepamiršti konteksto ir kartu nesitraukti nuo moralinio klausimo, kuris dažnai yra pats svarbiausias. Karo literatūra mus moko ne tik istorijos, bet ir tam tikro dėmesingumo kitam žmogui.

Išvados

Lietuvių literatūra ir karas yra glaudžiai susijusios temos, ir jų santykis keitėsi kartu su pačios tautos istorine patirtimi. Seniausiuose šaltiniuose karas buvo valstybės kūrimo ir valdovų šlovės pagrindas. Romantizmo ir tautinio atgimimo laikais jis tapo prarastos didybės simboliu ir dvasinės stiprybės šaltiniu, tačiau jau tada atsirado abejonių, kurias išreiškė Mickevičiaus „Konradas Valenrodas“ ar Krėvės tragiški herojai. XX amžiaus katastrofos šią tradiciją perkeitė iš pagrindų: Sruogos, Grinkevičiūtės, Škėmos ir daugelio kitų autorių kūryboje karas pasirodo ne kaip šlovingas epas, o kaip žmogaus ir bendruomenės išbandymas, kuriame svarbiausia – išlikti žmogumi.

Lietuvių literatūros karo vaizdavimo raida galima apibūdinti kaip kelią nuo šlovinimo prie liudijimo, o nuo liudijimo – prie atsakomybės. Pirmajame etape svarbiausia buvo praeities didybė, antrajame – kančios fiksavimas ir tiesos išsaugojimas, trečiajame – gebėjimas žvelgti į savo istoriją su visomis jos tamsiomis vietomis, kaip rodo Holokausto temą keliantys kūriniai. Šis kelias nebuvo tiesus ir neišvengiamas: skirtingos atminties bendruomenės – išeivija, okupuota Lietuva, tremtiniai – kūrė skirtingus pasakojimus, ir tik vėliau galėjo juos sugretinti.

Karo literatūra Lietuvoje atlieka ne tik estetinę, bet ir etinę funkciją. Ji saugo atmintį, kai oficialioji kalba ją iškreipia, ji suteikia balsą tiems, kurių balsas buvo nutildytas, ir ji verčia klausti, ką mes darėme, ką galėjome padaryti ir ko nenorime prisiminti. Rusijos karas prieš Ukrainą parodė, kad šie klausimai nėra užbaigti: jie liečia dabartį, o lietuvių literatūros patirtis, sukaupta per šimtmečius, gali padėti suprasti, kodėl žodis karo metu yra toks svarbus. Literatūra neįveikia ginklų, bet ji išsaugo tai, dėl ko verta gintis, – atmintį, kalbą ir žmogiškumą.

Bibliografija

Mikalojus Husovianas, „Giesmė apie stumbrą“ (1523)
Adomas Mickevičius, „Gražina“ (1823), „Konradas Valenrodas“ (1828)
Simonas Daukantas, „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (apie 1845)
Antanas Baranauskas, „Anykščių šilelis“ (apie 1858–1859)
Vincas Kudirka, „Tautiška giesmė“ (1898)
Maironis, „Pavasario balsai“ (1895), „Kęstučio mirtis“ (1921)
Vincas Krėvė, „Šarūnas, Dainavos kunigaikštis“ (1911), „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ (1912), „Skirgaila“ (1925)
Balys Sruoga, „Milžino paunksmė“ (1932), „Dievų miškas“ (1957)
Vytautas Mačernis, „Vizijos“
Bernardas Brazdžionis, „Ženklai ir stebuklai“ (1941)
Salomėja Nėris, „Eglė žalčių karalienė“ (1940), „Per kruviną ugnį“
Icchokas Meras, „Lygiosios trunka akimirką“ (1963)
Marija Rolnikaitė, „Turiu papasakoti“
Juozas Lukša-Daumantas, „Partizanai už geležinės uždangos“ (1950)
Dalia Grinkevičiūtė, „Lietuviai prie Laptevų jūros“
Jonas Avyžius, „Sodybų tuštėjimo metas“ (1970)
Marius Katiliškis, „Miškais ateina ruduo“ (1957)
Justinas Marcinkevičius, „Mindaugas“ (1968), „Mažvydas“ (1977)
Marcelijus Martinaitis, „Kukučio baladės“ (1977)
Ričardas Gavelis, „Vilniaus pokeris“ (1989)
Jonas Mekas, „Semeniškių idilės“ (1948)
Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Praradimo simfonija“ (1951)
Henrikas Radauskas, „Strėlė danguje“ (1950)
Algimantas Mackus, „Chapel B“ (1958)
Antanas Škėma, „Balta drobulė“ (1958)
Sigitas Parulskis, „Tamsa ir partneriai“ (2011)
Rūta Vanagaitė, „Mūsiškiai“ (2016)
Alvydas Šlepikas, „Mano vardas Marytė“ (2012)
Kristina Sabaliauskaitė, „Silva rerum“ (nuo 2008)